

AGLOMERACIJOS IR DISPERSIJOS JĖGŲ ĮTAKA TARPTAUTINĖS PREKYBOS RINKŲ PASISKIRSTYmui

Aurelija Burinskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Anotacija

Tarptautinės prekybos apimtys pasaulyje sparčiai auga. XX a. 9-ojo dešimtmečio metu tarptautinės prekybos apimtys sudarė apie 26 procentus bendrojo vidaus produkto (BVP), o pastaruoju metu – daugiau kaip 55 procentus BVP. Tarptautinė prekyba ir ekonominės veiklos išsidėstymas – dažnos ekonominių tyrimų temos. Itin svarbus Nobelio premijos laureto P. Krugman indėlis, kuris tiesiogiai paveikė tarptautinės prekybos srities tyrimus, tačiau prireikė daugiau kaip dešimt metų, kad aglomeracijai (ekonominės veiklos koncentracijai) skirti klausimai būtų nagrinėjami geografinės srities tyrimuose. Vieni autoriai polinkio į aglomeraciją aiškinimui pasitelkė tarptautinės prekybos sąnaudų ir produkcijos sąsajas tarp įmonių. Kiti autoriai įrodinėjo vidaus rinkos efekto, kaip ir aglomeracijos, tarptautinės prekybos sąnaudų ir didėjančios masto grąžos sąryšį. Treti tyrė didėjančių pajamų ir transportavimo išlaidų suderinamumo poveikį aglomeracijai. Tačiau ne visos įžvalgos buvo pagrįstos modeliais, leidžiančiais analizuoti bendrąją pusiausvyrą, paaiškinant įmonių regione išsidėstymą.

Straipsnyje analizuojami su aglomeracija susiję klausimai trimis skirtingais aspektais. Pirma, analizuojami pramonės šakos gyvavimo ciklo etapai aglomeracijos jėgos poveikio kontekste. Antra, pristatomi modeliai, naudoti analizuojant aglomeracijos jėgos įtaką. Literatūroje pateikiami modeliai, straipsnyje grupuojami į penkias pagrindines grupes: modeliai, kuriuose vertinamas asortimento dydis; rinkos dydis; atstumai iki koncentracijos vietų (pagrindinių rinkų); pramonės šakos pakilimai ir nuosmukiai; kiti veiksniai (kintamieji). P. Krugman naujosios ekonominės geografijos (NEG) modeliuose įvardinama, kad aglomeracijos jėgos skatina įmonių produktyvumą, gaunamos grąžos didėjimą. Kiti ekonomistai teigia, kad rezultatai taip pat priklauso nuo laikotarpio, o ypač nuo pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo. Todėl jie naudoja evoliucinius modelius, į kuriuos įtraukia pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo dedamąją, siekdami paaiškinti aglomeraciją. Trečia, straipsnio pabaigoje suformuluoti pasiūlymai, orientuoti tarptautinės prekybos rinkų konkurencingumą, pateikiamos išvados.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: tarptautinė prekyba, įmonė, pramonė, regionas, rinka.

Įvadas

Globalizacijos sąlygomis tarptautinės prekybos rinkoms atsiveria iš esmės naujos galimybės. Įmonių tarptautinės prekybos apimtys priklauso nuo bendro pasaulinės prekybos lygio (Polak 2003) ir nuo tokių specifinių faktorių, kaip šalies turimų gamtinių išteklių gausa, vidaus rinkos dydis ir kt. (The World Bank, 2009).

Tarptautinėje prekyboje dalyvaujantys subjektai patiria įvairaus pobūdžio, įskaitant transportavimo, finansines ir laiko, sąnaudas, susijusias su sutarties vykdymu, prekių ir paslaugų platinimu (didmenine ir mažmenine prekyba), komunikavimu ir kt. Anderson ir Wincoop (2004) nustatė, kad įvairios tarptautinės prekybos sąnaudos, iš esmės, yra didelės ir vidutiniškai sudaro 170% visų gamybos sąnaudų. Šis rodiklis labai skiriasi tarp įvairių produktų ir šalių, kuriose jie yra platinami.

Straipsnyje tarptautinė prekyba suvokiama, kaip importo ir eksporto veikla, kurios rezultatai matuojami verte prekių, pateiktų kitų šalių asmenims, ir verte prekių, gautų iš užsienio vidaus teritorijos asmenų.

Lietuvoje tarptautinė prekyba dažniausiai yra nagrinėjama, kaip eksporto ir importo veikla. Tarp autorių eksporto ir importo raidą nagrinėja Rakauskienė (2006); eksporto, importo reguliavimo priemonės analizuoja Bernatonytė (2009); tarptautinės prekybos prekinę sandarą, pagrindinius Lietuvos eksporto partnerius tiria Ginevičius ir kiti (2005); Lietuvos eksporto struktūrą ir dinamiką nagrinėja Purlys (2006); eksporto apimtys

pokyčius aiškina Jakutis ir kiti (2005). Akcentuojama, kad, taikant tarptautinės prekybos skatinimo arba ribojimo priemones, reguliuojamas šalies gamybos mastas ir vartojimo mastas. Pabrėžiama tarptautinės prekybos nauda: teigiamas poveikis ekonomikos augimui (Tvaronavičienė et al. 2006). Lietuvoje tarptautinės prekybos rinkų pasiskirstymas nagrinėjamas retai.

Apibendrinant galima pastebėti, kad tarptautinės prekybos teritorinį rinkų pasiskirstymą būtina nagrinėti kaip labai sudėtingą pažinimo objektą.

Atlikta ekonominės literatūros analizė (peržiūrėtos knygos, išleistos žinomų pasaulio leidyklų tokių, kaip Oxford University Press, Cambridge University Press, Harvard University Press, Springer, M. E. Sharpe, Routledge ir kt.) parodė, kad autoriai, išleidę knygas tarptautinės prekybos tema, aglomeracijos klausimams skiria daugiau dėmesio nei dispersijos klausimams. Bendrai, autoriai įvardina poreikį nagrinėti ekonominės geografijos klausimus ir skiria jiems dvigubai daugiau dėmesio. Tačiau mokslininkai susiduria su didžiuliu iššūkiu bandant susieti geografinę pusiausvyrą su konkurencine. Tai parodo svarbą tyrimo, skirto ekonominės veiklos, siejamos su tarptautine prekyba, aglomeracijai.

Tyrimo tikslas – atlikus ekonominės veiklos koncentracijos tema paskelbtų mokslo darbų sisteminę analizę, pateikti tarptautinės prekybos apimčių skatinimui skirtus pasiūlymus. Tyrimas vykdomas remiantis žiniomis, sukauptomis mokslinėje literatūroje. Sisteminės analizės pasirinkimą lėmė tarptautinės prekybos, kaip

sudėtingo pažinimo objekto, specifika. Straipsnyje sisteminė analizė, kaip visuma tyrimo metodų ir priemonių, yra taikoma siekiant parengti tarptautinės prekybos apimčių skatinimui skirtus sprendinius.

Tyrimo metu taikomi sisteminės analizės metodai, apibendrinimas, konkretizavimas, palyginimas.

Straipsnyje mokslo darbų sisteminė analizė vykdoma, pradžioje, gilinant į pramonės šakos gyvavimo ciklo etapus ir išveldigiant aglomeracijos jėgos poveikį. Po to, peržiūrint modelius, kurie naudojami analizuojant aglomeracijos jėgos įtaką. Trečia, teikiant pasiūlymus, orientuotus į tarptautinės prekybos apimties didinimo skatinimą.

Aglomeracija ir dispersija

Tarptautinės prekybos geografijos teorija nagrinėja aglomeracijos ir dispersijos jėgas. Aglomeracijos jėga skatina ekonominės veiklos koncentraciją, o dispersijos jėga – atvirkščiai, mažina ekonominės veiklos koncentraciją. Todėl teritorinis rinkų pasiskirstymas (geografinėje ar virtualioje erdvėje) konkrečiu metu priklauso nuo koncentracijos (aglomeracijos) ir anti-koncentracijos (dispersijos) jėgų balanso.

Aglomeracijos jėga didina ekonominės veiklos koncentraciją tam tikrose tarptautinės prekybos rinkose, ko pasėkoje didėja tokių regionų patrauklumas. Tokiuose regionuose prekių ir paslaugų rinkos yra didesnės, darbo jėgos efektyvumo rodikliai aukštesni, geresni verslo ryšiai, susisiekimas su tiekėjais. Tai reiškia, kad artėjant prie ekonominio centro, didėja konkurencija, skatinanti prekių, kvalifikuotos ir besispecializuojančios darbo jėgos įvairovę.

Atsižvelgdamos į tokias tendencijas ir siekdamos sumažinti transportavimo išlaidas, įmonės savo buveinės vietą stengiasi perkelti kuo arčiau didelių rinkų ekonominio centro. Tačiau tai gali reikšti didesnę atstumą su žaliavų tiekėjais, o didesnės žaliavų transportavimo išlaidos mažina tokių paskatų patrauklumą.

Taigi, atsirandanti dispersijos jėga mažina ekonominės veiklos koncentraciją. Dispersijos jėga veikia priešingai aglomeracijos jėgai ir lemia mažiau išvystytą regionų patrauklumą. Pavyzdžiui, atsižvelgdami į žemės kainą, įmonės ir darbuotojai, kai yra tokia galimybė, renkasi mažiau išvystytus ar užstatytus regionus. Kita vertus, siekdamos apsisaugoti nuo konkurencijos, įmonės gali nuspręsti orientuotis į geografines rinkas, nutolusias nuo konkurentų arba kuriose konkurentų yra mažiau.

Autoriai, studijavę ekonominės veiklos koncentraciją Kinijoje ir Prancūzijoje, padarė išvadą, kad tarptautinių įmonių buveinės vietos pasirinkimą lemia ir geografinės, ir ekonominės rinkos charakteristikos (Head ir Ries 1996; Crozet et al. 2004). Tarptautinės įmonės domina ar šalis yra gerai apsirūpinusi gamtiniais ištekliais, ar turi tiesioginę prieigą prie jūros uostų ir kitos charakteristikos. Ekonominės veiklos koncentracija išlieka stabili, jeigu tam tikri geografiniai privalumai yra, tačiau koncentracija gali atsirasti ir naujose vietose, kuriose tokių geografinių privalumų anksčiau nebuvo.

Kai yra didelė masto ekonomija gamybos įmonės linkę įsikurti netoli didelių rinkų, siekdamos išnaudoti masto ekonomijos privalumus. Be to, šalia pagrindinių

pramonės įmonių kuriasi ir jas aptarnaujančios kompanijos. Tokia tendencija rodo, kad prekyba tampa labiau koncentruota (dėl aglomeracijos jėgos poveikio), t.y. didėja skirtumai tarp šalių. Kitu atveju, didėjant eksportuojamų produktų įvairovei ir gamybos veiksmų mobilumui, gamyba ilgainiui pasiskirsto tarp šalių ir tokia tendencija rodo, kad prekyba tampa labiau liberalizuota (dėl dispersijos jėgos poveikio).

Dispersijos jėgos poveikis yra plačiai nagrinėjamas nuo Adam Smith ir David Ricardo laikų. Aglomeracija jėga, priešingai, yra tiriama nuo 1990 metų, tačiau vis daugiau autorių ja domisi pastaraisiais metais. Dėl to, straipsnyje toliau ypatingas dėmesys ir yra teikiamas aglomeracijos jėgai.

Aglomeracijos jėgos įtaka

Aglomeracijos jėgos įtaka pasireiškia, kai ekonominės veiklos koncentracija sukuria jėgą, kuri skatina tolimesnę koncentraciją. Geografinės rinkos mastai miestų atžvilgiu yra žymiai didesni, todėl straipsnyje nagrinėjamos tik aglomeracijos jėgos, kurios pasireiškia geografinės rinkos mastu. Išskiriamos dvi svarbiausios aglomeracijos jėgos, pasireiškiančios geografinės rinkos mastu, tai:

- paklausa pagrįsta aglomeracijos jėga,
- kaštais pagrįsta aglomeracijos jėga.

Paklausa pagrįstos aglomeracijos jėgos dydis priklauso nuo rinkos dydžio. Įmonės nori turėti gerą prieigą prie didelės rinkos, taip pat jos nori vykdyti veiklą didelėje rinkoje. Buveinės vieta pasirenkama taip, kad būtų geras didelės rinkos pasiekiamumas. Jeigu įmonė nusprendžia perkelti buveinės vietą arčiau ekonominės koncentracijos centro, tai tokio perkėlimo pasėkoje, didelė rinka tampa dar didesne, o maža rinka – dar mažesne. Tai leidžia sukurti dar daugiau darbo vietų didelėje rinkoje, kas skatina darbuotojus persikelti iš mažesnės rinkos į didesnę. Todėl didelės rinkos turi tendenciją augti, kadangi darbuotojai uždirbtus pinigus linkę išleisti ten, kur dirba.

Tai galėtų tęstis tol, kol mažoje rinkoje neliktų įmonių ir darbo vietų. Tačiau yra ir kaštais pagrįsta aglomeracijos jėga. Ši aglomeracijos jėga yra panaši į prieš tai nagrinėtą, bet yra pagrįsta kaštais. Tokiu atveju įmonės renkasi buveinei tokią rinką, kuri yra patrauklesnė dėl žemesnių kaštų.

Iš esmės, kalbant apie gamybos vietą, reikėtų paminėti du pagrindinius veiksnius, į kuriuos būtina atsižvelgti, tai – išteklių sąnaudos ir aglomeracijos nauda. Taigi, gamybos vieta gali būti nustatoma išnagrinėjus gamybos ir transportavimo galimybių teikiamus pranašumus. Tarptautinės įmonės elgsena siejama su poreikiu pasiekti masto ekonomiją, leidžiančią sumažinti su tarptautinių krovinių gabenimu susijusias ir kitas sąnaudas.

Nagrinėjant tarptautinių įmonių veiklos vietos pasirinkimo motyvus, paaiškėjo, kad ekonominės charakteristikos (rinkos pasiekiamumas, santykinis pranašumas kituose regionuose veikiančių įmonių atžvilgiu ir kt.) vaidina svarbų, bet ne svarbiausią vaidmenį.

Aglomeracijos jėgos reikšmė tarptautinės įmonės motininei įmonei ir dukterinėms įmonėms yra skirtinga. Pagrindinės įmonės buveinės vieta gali būti nulemta istorinių ir politinių motyvų. Buveinės vieta gali būti

perkeliamą iš vienos rinkos į kitą, atsižvelgiant į rinkos patrauklumą, pasikeitusį veiklos reglamentavimą ir kitas priežastis.

Taip pat krovinių gabenimo ir komunikacijos snaudų pasikeitimai, skatina tarptautines įmones koreguoti savo buveinės vietos pasirinkimo elgseną. Ellison ir Glaeser (1997) pristato tradicinį požiūrį, kai įmonės įsikuria viena arti kitos, nes artumo dėka mažėja krovinių transportavimo išlaidos. Tačiau nagrinėjant tarptautinių įmonių elgseną, reikėtų atsižvelgti ir į atstumo iki konkurentų veiksmus bei aplinkinių įmonių industrializacijos lygį. Mariotti et al. (2010) atlikto tyrimą, skirtą išsiaiškinti veiksmus, lemiančius tarptautinių įmonių elgseną. Autoriai rėmėsi identišku įmonių prielaida (nors įmonės gali labai skirtis savo dydžiu (Cabral ir Mata 2003), produktyvumo lygiu ir elgsena prekyboje (Bernard et al. 2003; Helpman et al. 2004)) ir įvardino, kad tarptautinių įmonių filialai prižiūri motininį įmonių produktus vietinėse rinkose. Jie steigiami tose šalyse, kuriose vietinės įmonės aktyviai taiko naujoves.

Rytų Azijoje nuo 1990 m. daug tarptautinių įmonių įsteigė savo gamybos padalinius. Daug automobilių ir elektronikos pramonės įmonių gamybos procesus perkėlė į skirtingas šalis, pritaikę juos prie kiekvienoje šalyje vyraujančių prekybos sąlygų. Šis reiškinys, nors ir vadinamas fragmentacija, tačiau taip pat gali būti vertinamas aglomeracijos jėgos poveikio kontekste. Šie pasikeitimai turėjo didelę įtaką snaudoms, susijusioms su tarptautinių krovinių gabenimu (t.y. transportavimo ir komunikavimo išlaidoms).

Vietos pasirinkimas yra apribotas, jeigu įmonėms trūksta reikiamos kokybės paslaugų (Dunning 1989). Pavyzdžiui, esant aukštomis komunikavimo snaudoms, tikėtina, bus suvaržytos importo – eksporto operacijos. Kita vertus, tarptautinių įmonių sprendimui pasirenkant buveinės vietą įtakos taip pat gali turėti ir kultūrinė, institucinė aplinka bei jos pažinimas (Lu 2002).

Baldwin ir Okubo (2006) tyrimų rezultatai atskleidė, kad didžiausiu produktyvumu pasižyminčios įmonės koncentruojasi regionų ekonominiuose branduoliuose, o mažiausio produktyvumo įmonės – periferijoje. Autoriai teigia, kad įmonės, kurios veikia didesnėse geografinėse rinkose dažniausiai turi aukštesnį produktyvumo lygį nei jų pramonės šakos vidurkis. Šiuos klausimus nagrinėja branduolio – periferijos modelis. Minėtas modelis remiasi trim ramsčiais (Baldwin et al. 2003):

- rinkos pasiekiamumo efektu, kuomet didelės įmonės kuria gamybos padalinius didelėje rinkoje ir eksportuoja į mažą rinką,
- darbo jėgos mobilumu. Žemi pragyvenimo kaštai įtakoja buveinės vietos pasirinkimą,
- rinkos išstumimo efektu, kuris atspindi faktą, kad įmonė buveinės vietai renkasi periferiją, t.y. šalį, kurioje ji turi santykinai mažai konkurentų.

Apibendrinant galima įvardinti šiuos pagrindinius įmonių vietos pasirinkimui įtaką darančius veiksmus:

- kvalifikuotos ir besispecializuojančios darbo jėgos įvairovė,
- tinkamos kokybės paslaugų pasiekiamumas,
- rinkos dėl žemesnių kaštų patrauklumas,
- kiti geografiniai privalumai.

Šių veiksmų visuma turėtų būti patrauklesnė įmonėms, siekiančioms kaštų ekonomijos. Įmonė, esanti toje pačioje pramonės šakoje, gali būti trauka kitoms įmonėms steigtis toje pačioje rinkoje, kurioje tam yra palankios sąlygos. Antra, atsiradus šalia panašioms įmonėms, gali pradėti veikti dispersijos jėga.

Pramonės šakos raidos etapai aglomeracijos jėgos poveikio kontekste

Klasikinis klausimas, kurį kelia autoriai – kokią poveikį geografinė aglomeracija turi įmonių veiklos rezultatams. Atsakant į klausimą, pateikiamas paaiškinimas, kuris grindžiamas pramonės šakos cikliškumui nagrinėti skirtoje literatūroje padarytomis išvadomis. Joje minimi tokie besiformuojančios pramonės šakos raidos etapai: naujų produktų atsiradimas, gamybos išplėtimas, stabilizavimasis (stagnacija) ir gamybos apimčių mažėjimas. Dėl to, pamainomis atsiranda radikalių inovacijų diegimas, pavienių inovacijų įsisavinimas, labai maža inovacijų sklaida.

Naujos pramonės šakos gyvavimo laikotarpiu paprastai yra svarbios radikalių naujovės, t.y. naujų produktų atsiradimas. Ankstyvoje stadijoje yra dideli technologiniai trūkščiai. Todėl inovacijų sėkmė yra didelė tik atsiradus technologinėms galimybėms. Be to, gamybos procese stokojama žinių, nes jas reikia sukaupti. Neišnaudotos naujovių kūrimo galimybės traukia aukštos pelno maržos siekiančius rinkos dalyvius. Dėl paprastai nedidelės gamybos apimtys, jaunos bendrovės daugiausia konkuruoja siūlydamos geresnės kokybės naujus produktus (Henning 2006).

Jaunos pramonės šakos įmonės taip pat nėra pajėgios daryti spaudimą paslaugų teikėjams. Ir tik laikui bėgant regione pramonės šakos įmonės gali pasiekti brandą konstatuoja Grabher (1993).

Lūžis įvyksta, kai operacijos tampa labiau standartizuotos, o tai atveria galimybes įmonėms įgyvendinti darbo jėgos pasidalijimą, pasiekti masto ekonomiją. Įmonės gamina daugiau panašių produktų, todėl šiame etape vis dažniau konkuruojama kainomis. Tam tikrą laikotarpį produkcijos gamybos apimtys staigiai auga. Gamybos proceso sudedamosios dalys tampa vis labiau suderintos viena su kita; šiame etape inovacijos yra daugiau pavienio pobūdžio. Dėmesys įmonėse gali būti atkreiptas į procesų naujoves, didesnio produktyvumo klausimus. Apskritai, naujovių reikia labai specializuotų, įskaitant ir pramonės šakai būdingas specifines žinias, įgūdžius ir techniką. Atsižvelgiant į šiuos pokyčius ir išplėstą gamybos mastą, atsiranda konkurentai, kurie trukdo patekti į užsienio rinkas. Minėtos kliūtys didėja arba mažėja priklausomai nuo įmonių gaminančių panašias prekes skaičiaus (Gort ir Klepper 1982).

Kitame etape, pramonės šaka pasiekia savo brandą. Įmonės paprastai susiduria su stipria kainų konkurencija. Sumažėja pelno marža bei technologinės galimybės (Gort ir Klepper 1982). Šiam etapui būdingas labai maža inovacijų sklaida. Be to, radikalių naujovės nėra naudojamos šiame etape dėl didelių įmonės ankstesniuose etapuose patirtų investicijų į technologijas bei pramonės šakai būdingų specifinių žinių. Pramonės šaka patiria nuosmukį, gaminant tą patį kiekį produkcijos, naudojama

mažiau darbuotojų, mažinamos kitos gamybos išlaidos, stengiamasi pasitelkti pigesnę darbo jėgą.

Praktikoje, pramonės šaka galėtų atsinaujinti įsidiegusi radikalias inovacijas, atveriančias naujas technologines galimybes gaminti naujus produktus, taip mažinant patekimo į rinką kliūtis. Tokiu atveju susiformuotų atskira pramonės šaka, naudojanti naujas technologijas.

Pagrindinis mokslininkų uždavinys yra rasti tinkamą būdą, kaip nustatyti konkretų pramonės gyvavimo ciklo etapą konkrečiu laiko momentu. Gort ir Klepper (1982) išryškina esminius skirtumus tarp ankstyvosios ir nuosmukio stadijų. Pavyzdžiui, investicijos į technologijas, kurias brangu pakeisti, yra būdingos tik pirmiems etapams. Dėl minėtų priežasčių, literatūroje teigiama, kad senos gamyklos paprastai naudoja senesnes technologijas nei naujos. Jei pramonės šaka yra stipraus technologinio atsinaujinimo etape – tai laikoma, kad ji yra atsinaujinusi – nauja. Be to, jei senesnių įrengimų yra naudojama mažiau, nei naujų, tai gamykla turi didesnę rinkos dalį.

Tuo tarpu įmonės, kurios ir toliau yra priklausomos nuo vietos kvalifikuotos darbo jėgos, naudojami pasenusiomis technologijomis, patiria didesnes darbo sąnaudas (Slatkin 1987; Frenken ir Boschma 2007; Boschma ir Wenting 2007; Maskell ir Malmberg 2007). Taip pat įmonės, kurios remiasi vietinių žinių sklaida, atitolsta nuo naujausių žinių, sukurtų kitur (Ridley 2004; Martin ir Sunley 2006).

Be to, įmonių, palaikančių ryšius su vietiniais tiekėjais ir priklausančių nekonkurencingų vietinių tiekėjų tiekimo grandinei, kurioje tiekiami pasenę, žemos kokybės, aukštą kainą turintys produktai, veiklos rezultatai laikui bėgant prastėja (Erlach ir Raven 1964; Norton ir Rees 1979; Grabher 1993).

Tai yra, įmonėms reikia prisitaikyti: ieškoti naujų tiekėjų, technologijų, produktų, padedančių pagerinti ekonominės veiklos rezultatus (Blair ir Gereffi 2001; Henderson et al. 2001; Johansson ir Quigley 2004). Dar autoriai mano, kad (Ciccone ir Cingano 2003; Fingleton 2003; Moretti 2004; Combes et al. 2008) verslo kultūra irgi gali taip pat lemti geresnius įmonių ekonominius rezultatus.

Taigi, kalbėdami apie aglomeracijos poveikį pramonei bei nagrinėdami pramonės įmonių vietos pasirinkimo klausimus, autoriai teigia, kad tai pačiai tiekimo grandinei priklausančios dalyviai buveinės vietą linkę pasirinkti toje pačioje valstybėje.

Be to, grynoji nauda pasiekta ekonominės veiklos koncentracijos vietose turi skirtingą poveikį pramonės šakos įmonėms: teigiamą poveikį turi įmonėms, priklausančioms subrendusioms ir bebręstančioms pramonės šakoms; neigiamą – įmonėms, dažniausiai priklausančioms jaunoms pramonės šakoms.

Pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo dedamąją ekonomistai naudoja siekdami paaiškinti aglomeraciją naudodami evoliucinius modelius. Dažniausiai šią dedamąją jie įtraukia į minėtus modelius.

Modeliai, naudotini paaiškinti aglomeracijos jėgos įtaką

Prieš daugiau nei 100 metų, A. Maršalas (1890) išsakė idėją, kad dėl aglomeracijos glaudus įmonių

geografinis artumas gali turėti esminį neigiamą poveikį įmonių veiklos plėtrai. A. Maršalas (1890) taip pat teigė, kad glaudus įmonių geografinis artumas galėtų lemti didesnę grąžą dėl sekančių priežasčių: kvalifikuotos darbo jėgos įvairovės, vietos tiekėjų sąsajų ir žinių (angl. know-how) perdavimo tarp geografiškai artimų įmonių. Šiek tiek paradoksalu, bet po 100 metų ekonomistai mato teigiamą aglomeracijos jėgos įtaką. Teigia, kad aglomeracijos jėgai veikiant pasiekiami geresni rezultatai, pavyzdžiui, didėjanti grąža. Tai rodo P. Krugmano (1991) naujosios ekonominės geografijos (NEG) modeliai. Vienas svarbiausių NEG indėlių yra erdvinės koncentracijos stiprinimas (Fujita et al. 1999).

Pastaruoju metu vis labiau stengiamasi paaiškinti aglomeracijos įtaką naudojant evoliucinius modelius, teorijas, koncepcijas ir metodikas (Boschma ir Frenken 2006; Boschma ir Martin 2007; Frenken ir Boschma 2007; Frenken 2007). Be to, vis daugiau ekonomistų teigia, kad įmonių pelnas dėl aglomeracijos jėgos generuojamas didesnis ar mažesnis priklausomai nuo laikotarpio, o ypač pramonės raidos gyvavimo ciklo (Boschma ir Lambooy 1999; Maskell ir Malmberg 2007; Essletzbichler ir Rigby 2007). Be to, vis daugiau ekonomistų pradėjo įtraukti pramonės raidos gyvavimo ciklo dedamąją į savo ekonominius modelius (Brezis ir Krugman 1997; Duranton ir Puga 2001).

Literatūroje įvardintus modelius, galima sugrupuoti į penkias pagrindines grupes. Tai modeliai, į kuriuos įtraukti kintamieji tokie, kaip:

- asortimento dydis;
- rinkos dydis;
- atstumai iki koncentracijos vietų (pagrindinių rinkų);
- pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo dedamoji (aptarta ankstesniame skyriuje). Ekonomistai naudoja evoliucinius modelius, į kuriuos įtraukia pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo dedamąją, siekdami paaiškinti aglomeraciją. Jie teigia, kad rezultatai taip pat priklauso nuo laikotarpio, o ypač nuo pramonės šakos gyvavimo ciklo etapo.
- kiti veiksniai (kintamieji).

Fischer ir Harrington (1996) pasiūlė modelį, kuriame įvardino, kad įmonės, pasižymincios didesne produktų įvairove, turi didesnį polinkį koncentracijai regione. Pagrindinė pasiūlyto modelio prielaida – kad visų įmonių nauda iš aglomeracijos bus vienoda, o didesnis produktų asortimentas nebūtinai prisideda prie minėtos naudos padidinimo. Iš tiesų, daug autorių (Shaked ir Sutton 1982; Gabszewicz ir Thisse 1986; Fujita 1988; Tirole 1988) pabrėžia asortimento įvairovę. Pirma, autoriai teigia, kad mažas substitutų skaičius įmonės turimam asortimente nebūtinai stiprina aglomeracijos jėgos pasireiškimą. Antra, įmonės turi taikyti mažesnius antkainius prekėms, siekdamas jas parduoti rinkose, kuriose konkuruoja daug įmonių (Baldwin et al. 2003). Įmonės gali sėkmingai diferencijuoti savo produktus bei siūlomas paslaugas, siekiant sumažinti neigiamą poveikį konkurencijai rinkoje. Veikiamos aglomeracijos jėgos, tam tikros pramonės šakos įmonės gali specializuotis arba diferencijuoti savo produktus, kad įgyti konkurencinį pranašumą. Tokia diferenciacija gali būti įmanoma, nes įmonės ir toliau gali gauti naudos, dalijantis

infrastruktūra, keičiantis informacija ar kvalifikuota darbo jėga. Kaimyninių bendrovių išlikimas gali būti naudingas įmonėms, kai tokie kaimynai taiko papildomas priemones paklausai padidinti.

Remiantis Ottaviano-Tabuchi-Thisse ir Brander-Krugman modeliais, didesnėje šalyje yra daugiau įmonių ir kiekviena jų gamina didesnį prekių kiekį nei įmonės, esančios mažesnėje šalyje, nes didesnėje šalyje yra didesnis gamybos toje šalyje gyvenantiems vartotojams mastas. Todėl vidaus rinkos dydis lemia didesnę ekonominės veiklos koncentraciją.

Nagrinėjant pagrindinių rinkų pasiekiamumą, reikėtų paminėti, kad pirmieji tyrimai buvo skirti daugiausia atstumo atstumo iki koncentracijos vietų (pagrindinių rinkų) nustatymui. Vėlesnės autorių studijos buvo skirtos ne tik geografinio atstumo nustatymui, bet ir sandorio tarp įmonių kaštų įvertinimui. Fujita ir Thisse (2002) teigia, kad atstumas iki regiono branduolio yra vertinamas tik tuo atveju, jei verslo įmonių transporto sąnaudos neviršija numatomos kritinės ribos.

Per pastaruosius dešimtmečius, vis labiau pabrėžiama įmonių, vykdančių tarptautinę prekybą, patiriamų transportavimo ir kitų sąnaudų reikšmė (Brulhart et al. 2009). Sąnaudos, siejamos su tarptautine prekyba, atitinkamai yra skirstomos į: sąnaudas, susijusias su geografiniu atstumu (transportavimo kaštus) ir sąnaudas, susijusias su kultūriniais skirtumais (kaštai, kylantys dėl kultūrinio atotrūkio).

Kalbėdami apie įmonių transportavimo sąnaudas, autoriai laikosi nuomonės, kad jos gali būti sumažintos (bent iš dalies) valstybių investicijų dėka (pavyzdžiui, nutiesiant geležinkelius, tunelius ar tiltus). Kita vertus, valstybių investicijų dėka (kuomet kaimyninės šalys susitaria dėl bendrų investicijų) gali būti sukurtas ir tarptautinis oro uostas, jei tai akivaizdžiai nereikalauja per didelių investicijų vienos šalies atžvilgiu. Priešingai yra su sąnaudomis kultūriniam atotrūkiui sumažinti. Dažnai kultūriniai atstumai įmonių yra sunkiau įveikiami. Taip pat nemažai tyrimų patvirtina, kad kultūriniai atstumai slopina informacijos srautus ir ryšius tarp asmenų ir įmonių iš didelių kultūrinius skirtumus turinčių šalių. Kultūriniais skirtumams įvardinti gali būti pasirinkti įvairūs kintamieji, tačiau manoma, kad bene svarbiausi yra kalbos, religijos, skonų skirtumai. Kalbant apie vietą ir specifinį skonį, nustatyta, kad su konkrečia vieta siejamas skonis lemia stiprų dispersijos jėgos poveikį.

Nagrinėjant prekybos srautus Kinijos įmonių ir Taivano, Singapūro, Japonijos ir Pietų Korėjos įmonių, nustatyta, kad teigiamą įtaką prekybos srautams turėjo šalių atvirumas tarptautinei prekybai, o neigiamą įtaką – kultūrinis atstumas.

Johanson ir Wiedersheim-Paul (1975) nurodė, kad tarp įvairių kliūčių, su kuriomis įmonės gali susidurti, siekdamas patekti į užsienio rinką, yra pavyzdžiui, ir "psichologiniai skirtumai" (tokie, kaip biurokratinės ir teisėkūros procedūros, tarifinės, netarifinės ir administracinės kliūtys). Upsalos universiteto internacionalizacijos modelis rodo, kad įmonės, esančios arčiausiai tokios šalies, yra linkusios pasirinkti jos įmones prekybos partnerėmis, neatsižvelgiant į prekybos kliūtis, jeigu vidaus paklausa toje rinkoje yra didelė.

Kalbant apie kitus veiksnius, reikia paminėti įmonių specializacijos lygį ir vertikalius ryšius tarp jų. Vertikalūs ryšiai tarp įmonių susiformuoja, kai viena įmonė gamina tarpinius produktus ir tiekia juos kitai įmonei, gaminančiai vartojimo prekes. Autoriai nuo 1980 metų teikia vis didesnį dėmesį vertikaliems ryšiams, susiformavusiems tarp Europoje veikiančių įmonių. Tokie ryšiai nagrinėjami ir Venables (1996) modelyje. Venables modelyje nagrinėjama ir įmonių elgsena, kuri yra orientuota į vertikalią specializaciją. Antra, jame nagrinėjami veiksniai lemia vertikalių ryšių stiprumą. Teigiama, kad didesnė vartojimo prekių sektoriaus rinka reiškia didesnę atitinkamų tarpinių produktų rinką. Venable vertikalių ryšių modelis remiasi dviem ramsčiais (Baldwin et al. 2003):

- kainos efektu, kuris pasireiškia tada, kai yra daug tarpinių produktų įmonių ir jos gamina panašias prekes. Tuo atveju, kai konkurencija lemia tokių prekių kainų mažėjimą, atitinkamai sumažėja pirkimo kainos vartojimo prekes perkančio sektoriaus įmonėms;
- rinkos efektu, kuris pasireiškia, kai vienos įmonės buveinės vieta yra didesnėje rinkoje, o kitos – mažesnėje. Tokiu atveju siekiant sumažinti prekybos kaštus, mažesnėje rinkoje esančios įmonės keliai į didesnę rinką, dėl ko didesnėje rinkoje susikaupia daugiau kapitalo.

1966 m. vykdančių tyrimus, atsižvelgta į platesnį spektrą tarptautinę prekybos geografinę lemiančių veiksnių. Tarp jų, vienas reikšmingiausių yra Linneman (1966) tyrimas. Šio tyrimo metu įtakingais veiksniais laikytas: gyventojų skaičius, geografinis atstumas ir prekybos režimas. Linneman (1966) ekonometrinės analizės metu nustatė, jog didelę reikšmę turi įmonių importo ir eksporto apimtys. Vėliau, daugiau mokslininkų išplėtė įvardintų Linneman (1966) reikšmingų veiksnių ratą, įtraukdami kitus veiksnus, svarbius įmonėms, tokius, kaip pavyzdžiui, rinkos atvirumas prekybai ir specialių sąlygų, susijusių su kultūra, religija ir kalba, įvertinimas.

Tarp kintamųjų taip pat minimas ir toks pakankamai svarbus veiksnys – prekybos srautai tarp buvusios kolonijos ir ją užėmusios šalies įmonių. Nors buvusios kolonijinės šalys įgija politinę nepriklausomybę, komercinė prekybą vykdančių įmonių tarpusavio priklausomybė išlieka itin stipri. Komercinių ir kultūrinių ryšių patvarumas tokiais atvejais įmonėms yra svarbesnis už geografinį atstumą.

Europos Sąjungoje ir Lietuvoje įgyvendinama politika, skirta skatinti tarptautinės prekybos rinkų konkurencingumą

Verslo įmonių koncentracijos skirtumai daro įtaką ilgalaikiam tarptautinės prekybos augimui. Vadinas, gali būti ženklaus tarptautinės prekybos augimo tempų skirtumai tarp šalių regione. Pavyzdžiui, vidutiniai metiniai tarptautinės prekybos augimo tempai nuo 1990 iki 2007 m. Europos Sąjungoje buvo 4 %, o Šveicarijoje – 7 %.

Šiuolaikinės technologinės pažangos sąlygomis, ekonominės veiklos koncentraciją skirtingose rinkose galima būtų paskatinti, taikant sekančias priemones:

- Autoriai Braunerhjelm ir Thulin (2005) teigia, kad ekonominė ir fiskalinė politika įtakoja įmonių buveinės vietos pasirinkimo rezultatus. Fiskalinė politika, pasižyminti dideliais mokesčiais, turi neigiamą poveikį įmonės vietos pasirinkimui. Tuo tarpu išlaidos švietimui, kaip nustatyta autorių, gali stipriai padidinti buveinės steigimo šalyje tikimybę. Net vietos atvirumas prekybai turi teigiamą poveikį, kuris juntamas beveik visose, išskyrus labiausiai nutolusiose, rinkose. Be to, įrodyta, kad tarptautinių įmonių vietos pasirinkimą stipriai įtakoja rinkos dydis ir kapitalo gausa joje.
- Kalbėdami apie transporto investicijas, autoriai Gradham et al. (2009) teigia, kad transporto investicijos, skirtos pramonės arba vietovės infrastruktūrai pagerinti, gali padidinti ekonominės veiklos koncentraciją regione, nes tokių investicijų dėka padidėja rinkos pasiekiamumas. Kita vertus, siekiant pagerinti tarptautinės prekybos sąlygas įmonėms, būtinas kaimyninių šalių politikos koordinavimas šiuo aspektu tariantis dėl bendrų investicijų.
- Autoriai Giovannetti et al. (2003), nagrinėję naujų ryšių technologijų poveikį ekonominės veiklos koncentracijai teritorijoje, nustatė, kad naujosios ryšių technologijos, gali padidinti arba sumažinti aglomeraciją – tai priklauso nuo konkretaus sektoriaus, pavyzdžiui, skaitmeninių prekių prekyboje naujos technologijos mažina prekių gabenimo išlaidas beveik iki nulio; tokių technologijų dėka padidėja rinkos pasiekiamumas

Išvados

Per pastaruosius dešimtmečius, tarptautinės prekybos teorijoje vis labiau pabrėžiama sąnaudų svarba – ji įvardinama kaip svarbus veiksnys prekybos srautams. Kita vertus, išsiplėtę sąnaudų, kurios gali turėti įtakos prekybos srautams, įvairovė. Tarptautinėje prekyboje dalyvaujančių įmonių išlaidos skiriasi dėl produktų įvairovės ir skirtimų šalyse, kuriose tos įmonės yra įsteigtos. Todėl siekdamas sumažinti transportavimo kaštus, įmonės buveinės veitą perkelia į didesnę rinką.

Literatūroje yra pristatomi įvairūs modeliai, naudojami paaiškinti aglomeracijos jėgos įtaką. Pastaruoju metu vis labiau stengiamasi paaiškinti aglomeracijos įtaką naudojant evoliucinius modelius, teorijas, koncepcijas ir metodikas. Siekdami pagrįsti aglomeracijos jėgos įtaką, ekonomistai į ekonominius modelius pradėjo įtraukti ir pramonės raidos gyvavimo ciklo dedamąją. Jie atskleidė, kad, jeigu geografinė rinka yra siejamas su įmonių, kurios išgyvena pramonės gyvavimo ciklo pabaigą, vieta, tai dėl aglomeracijos, tikėtina bus ir blogesni šių įmonių veiklos rezultatai.

Literatūros analizė parodė, kad didžiausiu produktyvumu pasižyminčios įmonės koncentruojasi regionų ekonominiuose branduoliuose (didelėse geografinėse rinkose), o mažiausio produktyvumo įmonės – periferijoje (mažose geografinėse rinkose). Todėl

ir tai gali paskatinti ekonominės veiklos koncentraciją.

- Kalbėdami apie aglomeracijos poveikį pramonei bei nagrinėdami pramonės įmonių vietos pasirinkimo klausimus, autoriai Smith ir Florida (1994) remdamiesi naujosios ekonominės geografijos (NEG) modeliu (pabrėžiančiu sąveiką tarp transporto išlaidų ir masto ekonomijos), teigia, kad tai pačiai tiekimo grandinei priklausantys dalyviai buveinės vietą linę pasirinkti toje pačioje valstybėje. Minėti autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad 200 Japonijos automobilių detalių tiekėjų 1980-aisiais įsteigė gamyklas Jungtinėse Valstijose šalia Japonijos automobilių surinkimo gamyklų buvimo vietų. Šie tyrimo rezultatai yra statistiškai reikšmingi ir parodo, kad šalys narės turėtų sutarti dėl bendros politikos, kuri būtų nukreipta į skirtingos ekonominės veiklos koncentracijos įvairiuose Europos Sąjungos regionuose didinimą.
- Autoriai Baldwin ir Krugman (2000) teigia, kad iš esmės, periferijoje esančios šalys narės galėtų įmonėms pasiūlyti mažus mokesčius, bet kadangi įmonių buvimas regiono ekonominiame branduolyje teikia papildomų privalumų, net ir nuliniai mokesčių tarifai periferijoje gali neturėti įtakos įmonių buveinės vietos pasirinkimui.

Reaguojant į naujus iššūkius, reikalinga adekvati ir nuosekliai įgyvendinama Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos valstybių politika, kuriai yra keliamas uždavinys – skatinti tarptautinės prekybos rinkų konkurencingumą, taip sudarant sąlygas tarptautinei prekybai ir sėkmingai ūkio plėtrai.

įmonės, kurios veikia didesnėse geografinėse rinkose, dažniausiai turi aukštesnį produktyvumo lygį nei yra jų pramonės šakos vidurkis.

Be to, galima paminėti, kad grynai nauda pasiekta ekonominės veiklos koncentracijos vietose turi skirtingą poveikį tarptautinių įmonių motininėms įmonėms ir dukterinėms įmonėms bei pramonės šakos įmonėms: teigiamą poveikį turi įmonėms, priklausančioms subrendusioms ir bebręstančioms pramonės šakoms; neigiamą – įmonėms, dažniausiai priklausančioms jaunoms pramonės šakoms.

Regiono mastu ekonominės veiklos koncentracija išlieka stabili, jeigu yra tam tikri geografiniai privalumai (pavyzdžiui, geografinė rinka gerai apsirūpinusi gamtiniais ištekliais, ar turi tiesioginę prieigą prie jūros uostų), tačiau koncentracija gali atsirasti ir naujose vietose, kuriose tokių geografinių privalumų anksčiau nebuvo.

Todėl Lietuvoje ekonominės veiklos koncentraciją galima būtų padidinti gerinant teritorijos pasiekumą: investuojant į transporto infrastruktūrą, toliau diegiant naujausias ryšių technologijas, taikant kitas priemones, skatinančias, kad tai pačiai tiekimo grandinei priklausantys dalyviai įmonės steigtų šalia gamintojų, buveinės vietą pasirinkusių Lietuvoje.

Literatūra

- Anderson, J. E. and Wincoop, E.V. (2004). Trade costs. *Journal of Economic Literature*, 42, 691-751.
- Baldwin, R. E. and Okubo, T. (2006) Heterogeneous firms, agglomeration, and economic geography. *Journal of Economic Geography*, 6, 323-346.
- Baldwin, R. R., Forslid, P., Martin, G.I.P., Ottaviano, G. and Robert-Nicoud, F. (2003). *Economic geography and public policy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Baldwin, R.E. and Krugman, P. (2000). Agglomeration, integration and tax harmonization. Discussion paper series Nr. 2630. London: Centre for Economic Policy Research.
- Bernard, A., Jensen, B. and Schott, P. (2003). Falling trade costs, heterogeneous firms and industry dynamics. CEPR Discussion Papers. UK: Centre for Economic Performance.
- Bernatonytė, D. (2009). Intra-industry trade and export specialization: Lithuanian case [Vidaus pramonės prekybos ir eksporto specializacija: Lietuvos atvejis]. *Economics & Management*, 14, 668-675 (Angliškai).
- Blair, J. and Gereffi, G. (2001). Local clusters in global chains: the causes and consequences of export dynamism in Torreon's blue jeans industry. *World Development*, 29, 1885-1903.
- Boschma, R. and Frenken, K. (2009). Some notes on institutions in evolutionary economic geography. *Economic Geography*, 85, 151-158.
- Boschma, R. and Martin, R. (2007). Constructing an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 7, 537-548.
- Boschma, R.A. and Wenting, R. (2007). The spatial evolution of the British automobile industry: does location matter? *Industrial and Corporate Change*, 16, 213-238.
- Boschma, R.A. and Lambooy, J.G. (1999). Evolutionary economics and economic geography. *Journal of Evolutionary Economics*, 9, 411-429.
- Braunerhjelm, P. and Thulin, P. (2005). The trade-off between agglomeration forces and relative costs: EU versus the "world": evidence from firm-level location data 1974-1998. Sweden: Centre of Excellence for Science and Innovation Studies.
- Brezis, E.S. and Krugman, P.R. (1997). Technology and the life cycle of cities. *Journal of Economic Growth*, 2, , 369-383 p.
- Brulhart, M. and Sbergami, F. (2009). Agglomeration and growth: Cross-country evidence. *Journal of Urban Economics*, 65, 48-63.
- Cabral, L.M.B. and Mata, J. (2003). On the evolution of the firm size distribution: facts and theory. *American Economic Review*, 93, 1075-1090.
- Ciccone, A. and Cinga, F. (2003). Skills and clusters. Broucker J., Dohse D., Soltwedel R. (ed.). *Innovation Clusters and Interregional Competition*. Berlin: Springer.
- Combes, T., Magnac, T. and Robin, J.M. (2004). The dynamics of local employment in France. *Journal of Urban Economics*, 56, 217-243.
- Crozet, M., Mayer, T. and Mucchielli, J.L. (2004). How do firms agglomerate? A study of FDI in France. *Regional Science and Urban Economics*, 34, 27-54.
- Duranton, G. and Puga, D. (2001). Nursery cities: urban diversity, process innovation, and the life cycle of products. *American Economic Review*, 91, 1454-1477.
- Essletzbichler, J. and Rigby, D.L. (2007). Exploring evolutionary economic geographies. *Journal of Economic Geography*, 7, 549-571.
- Fischer, J. and Harrington, J. (1996). Product variety and firm agglomeration. *Journal of Economics*, 27, 281-309.
- Frenken K. *Applied evolutionary economics and economic geography*. Cheltenham: Edward Elgar, 2007.
- Frenken, K. and Boschma, R.A. (2007). A theoretical framework for evolutionary economic geography: industrial dynamics and urban growth as a branching process. *Journal of Economic Geography*, 7, 635-649.
- Fujita, M. and Thisse, J.F. (2002). *Economics of agglomeration: cities, industrial location and regional growth*. Cambridge University press, Cambridge.
- Fujita, M., Krugman, P. and Venables, A. (1999). *The spatial economy: cities, regions and international trade*. MIT Press, Cambridge.
- Fujita, M. A monopolistic competition model of spatial agglomeration: differentiated product approach. *Regional Science and Urban Economics*, 18, 1988, 87-124.
- Gabszewicz, J. and Thisse, J. (1986). On the nature of competition with differentiated products. *Economic Journal*, 96, 160-172.
- Ginevičius, R., Rakauskienė, O.G., Patalavičius, R., Tvaronavičienė, M., Kalašinskaitė, K. ir Lissauskaitė, V. (2005). *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje*. Technika, Vilnius.
- Giovannetti, E., Neuhoof, K. and Spagnolo, G. (2003). *Agglomeration in the Internet: does space still matter? The MIX-IXP Case*. British Economic and Social Research, London.
- Gort, M. and Klepper, S. (1982). Time paths in the diffusion of product innovations. *The Economic Journal*, 92, 630-653.
- Grabher G. (1993). The weakness of strong ties: the lock-in of regional development in the Ruhr area. In Grabher, G. (ed.). *The Embedded Firm*, 54-72. Routledge, New York.
- Gradham, D.J., Gibbons, S. and Martin, R. (2009). *Transport investment and the distance decay of agglomeration benefits*. Centre for economic performance, London.
- Head, K.C. and Ries, J.C. (1996). Inter-city competition for foreign investment: static and dynamic effects of China's incentive areas. *Journal of Urban Economics*, 40, 38-60.
- Henderson, J.V., Shalizi, Z. and Venables, A.J. (2001). Geography and development. *Journal of Economic Geography*, 1, 81-105.
- Helpman, E., Melitz, M. and Yeaple, S. (2004). Export versus FDI with heterogeneous firms. *American Economic Review*, 94, 300-316.
- Henning, S.M. (2006). *Industrial transformation in Sweden 1978-2002. Suggestions for an evolutionary approach to regional economic change*. Lund University, Lund.
- Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A., Šečkutė, L. ir Zaicev, S. (2005). *Ekonomikos teorija*. Smaltija, Kaunas.
- Johanson, J. and Wiedersheim-Paul, F. (1975). The internationalization of the firm - Four Swedish cases. *Journal of Management Studies*, 12, 305-322.
- Johansson, B. and Quigley, J.M. (2004). Agglomeration and networks in spatial economies. *Papers in Regional Science*, 83, 165-176.
- Krugman, P. (1991). The role of geography in development. *International Regional Science Review*, 22, 142-161.
- Linneman, H. (1966). *An economic study of international trade flows*. North-Holland, Amsterdam.
- Lu, J.W. (2002). Intra- and inter-organizational imitative behavior: institutional influences on Japanese firms' entry mode choice. *Journal of International Business Studies*, 33, 19-37.
- Mariotti, S., Piscitello, L. and Elia, S. (2010). Spatial agglomeration of multinational enterprises: the role of information externalities and knowledge spillovers. *Journal of Economic Geography*, 10, 519-538.
- Purlys, Č.M. (2006). Porter modelio taikymo galimybių, rengiant Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto rėmimo ir plėtros strategiją, tyrimas. *Verslas, vadyba ir studijos'2005 konferencijos medžiaga*, 43-53. Technika, Vilnius.
- Rakauskienė, O.G. (2006). *Valstybės ekonominė politika*. Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, Vilnius.

- Ridley, M. (2004). *Evolution*. Blackwell Publishing, Oxford.
- Martin, R. and Sunley, T. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, 395–437.
- Maskell, T. and Malmberg, A. (2007). Myopia, knowledge development and cluster evolution. *Journal of Economic Geography*, 7, 603–618.
- Norton, R.D. and Rees, J. (1979). The product cycle and the spatial decentralization of American manufacturing. *Regional Studies*, 13, 141–151.
- Shaked, A. and Sutton, J. (1982). Relaxing price competition through product differentiation. *Review of Economic Studies*, 49, 3–13.
- Slatkin, M. (1987). Flow and the geographic structure of natural populations. *Science*, 236, 787–792.
- Smith, D., Florida, D. (1994). Agglomeration and industry location: An econometric analysis of Japanese-affiliated manufacturing establishments in automotive-related industries. *Journal of Urban Economics*, 36, 23–41.
- Tirole, J. (1988). *The theory of industrial organization*. MIT Press, Cambridge.
- World Bank (2009). *World development report 2009: reshaping economic geography*. The World Bank, Washington.

THE INFLUENCE OF AGGLOMERATION AND DISPERSION FORCES FOR THE DISTRIBUTION OF INTERNATIONAL TRADE MARKETS

Summary

Among Lithuanian authors, international trade is researched as import and export activity mainly. Export and import is researched by Rakauskienė (2006); export and import regulatory measures are examined by Bernatonytė (2009); the commercial architecture of international trade, the main Lithuania export partners are analysed by Ginevičius and others (2005); Lithuanian exports structure and dynamics is presented by Purlys (2006); and the changes of export volumes are investigated by Jakutis and others (2005). However, the attention to economic activity concentration (agglomeration) is not very among Lithuanian researchers. On the other hand, the authors in world's scientific literature investigate the topic from different directions.

International trade and the placement of economic activity are common topics in economic researches. One direction of

researches stands for the tendency to agglomeration interpretation through international trade and input-output linkages between firms. Another direction turns to the effect of the internal market, as an agglomeration, international trade costs, and increasing returns to scale relationship analyzes. Third direction focuses on the compatibility of rising income and transportation costs and its effect to economic activity concentration. However, not all insights were based on models that allow to analyze the overall balance between explaining the placement of companies in the region. Crucial is Nobel laureate P. Krugman's contribution, which directly affected the international trade and geography field studies.

The aim of the study – after the systematic analyze of scientific works dedicated to economic activity concentration topic to provide proposals, which focuses on international trade volume development. The survey is conducted on the basis of the knowledge accumulated in the scientific literature (the research is literature-driven). Systemic analysis methods, generalisation, concretizing, and comparison are used in the study. The systematic analyse is used in the paper seeking to research international trade as the complex object and to develop solutions used for the promotion of international trade volumes.

In this paper agglomeration issues are analyzed in three different ways. First, the analysis of the industry life cycle stages in the content of the agglomeration effects is delivered. Second, in the article models, used for the analysis of agglomeration force, are presented. According references in literature models are grouped into five main categories: models dedicated for assortment diversity, market size, distance to the concentration regions ('major markets'); industry ups and downs, and other factors (variables). According P. Krugman New Economic Geography (NEG) models present that companies achieve better results, increase return of investments due to agglomeration force. Other economists argue that the results have to be linked with the time line, especially with industry life cycle and its stages. Such authors use evolutionary models, which include industrial development life-cycle component seeking to explain agglomeration. Third, the paper concludes with suggestions promoting the increase of international trade volume.

KEYWORDS: international trade, enterprise, industry, region, market.

Aurelija Burinskienė – mokslinis laipsnis: Socialinių mokslų daktaras. Darbovietė ir pareigos: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Tarptautinės ekonomikos ir vadybos katedra, docentė. Adresas: Sauletekio al. 11, LT-10223 Vilnius; telefonas ir elektroninis paštas: +370 686 03890, aurelija.burinskiene@vgtu.lt, aurelija.burinskiene@gmail.com. Autoriaus mokslinių tyrimų kryptis: inovacijos, tarptautinė prekyba. Šia tematika yra publikuota 33 mokslinių publikacijų: du straipsniai – žurnaluose, referuojamuose ISI duomenų bazėje; dešimt straipsnių Ebsco, Login, Gesis, Inspec duomenų bazėse cituojamuose žurnaluose; penki – recenzuojamuose leidiniuose; du – tarptautinių konferencijų medžiagoje, referuojamose ISI duomenų bazėje; penkios publikacijos – tai skyriai vadovėliuose, kurių vienas referuojamas tarptautinėje SpringerLink duomenų bazėje; penkios publikacijos – tarptautinių konferencijų medžiagoje; keturios – respublikinių konferencijų medžiagoje. Autorė dalyvavo moksliniuose Europos Sąjungos TEMPUS programos (FP7), ECOMMIS, Unite ir COST-TERRA projektuose, mokslinėje stažuotėje Briuselyje ir dėstymo vizituose Aukštutinės Austrijos taikomųjų mokslų bei Rytų Paryžiaus universitetuose.